

Skolforskningspodden avsnitt 22: Den fria tidens lärande i fritidshem

INFORÖST 1: Välkommen till Skolforskningspodden! Dagens avsnitt handlar om en meningsfull fritid i fritidshem, med utgångspunkt i den systematiska översikten av fritidshem diskuterar vi den fria tidens lärande, hur man kan främja elevpåverkan och elevers agens, men även det kompensatoriska uppdraget och hur man kan utveckla resurser som redan finns. Vi tar även upp centrala förhållningssätt som forskningen pekar på och hur det ser ut internationellt. Är svenskt fritidshem verkligen en unik verksamhet? Dagens gäster är Emma Hedström från Täby kommun och Ilana Manneh från Skolforskningsinstitutet. Programledare är Anna Hedman.

INFORÖST 2: Praktisknära skolforskning – vad är det?
INFORÖST 3: Vad finns det för forskning inom just ditt ämne?
INFORÖST 4: Undervisning på vetenskaplig grund – hur gör vi?

ANNA: Hej och välkomna till Skolforskningspodden! I dag ska vi prata om fritidshem, en meningsfull fritid, utveckling och lärande. Jag har med mig två gäster: Ilana Manneh och Emma Hedström. Emma, har du lust att börja med att presentera dig och även berätta lite vad din roll har varit i det här projektet?

EMMA: Ja, men absolut. Emma Hedström heter jag, jobbar som biträdande rektor på Byleskolan i Täby kommun och jag brinner för fritidsverksamheten. Jag har jobbat på fritids sen 2007 och jobbade som förstelärare i fritidshem i många år, men sedan augusti är jag biträdande rektor, både skola och fritids. Men det är ju det här att fritids ligger lite extra varmt om hjärtat, och min roll i det här projektet har varit att jag har fått granska den här forskningsrapporten.

ANNA: Och Ilana, vem är du?

ILANA: Hej! Jo, Ilana Manneh heter jag och jag jobbar som forskare och projektledare på Skolforskningsinstitutet, och jag har jobbat med den systematiska översikten om fritidshem i ett och ett halvt år. Det har varit jätteroligt att jobba med det i projektet och vi har sammanställt forskning som handlar om fritidshem, hur man kan främja utveckling och lärande och erbjuda meningsfull fritid för eleverna.

- ANNA: Jag tänkte börja med att fråga dig Ilana: Vad utmärker fritid på ett fritidshem?
- ILANA: Här pratar vi inte såklart om fritid på ett allmänt sätt, utan vi pratar om fritid i fritidshemskontext. Det menar vi att den fritiden som elever har möjlighet att göra vad de vill och med vem de vill göra det med, men inom ramen för verksamheten. Vi menar att den här tiden oftast är styrd, för att det finns en viss struktur och rutiner. Så det gör att eleverna har frihet att välja vad de vill göra och vilka aktiviteter de vill delta i, men fortfarande är inom ramen för verksamheten. Eleverna ska känna att det är meningsfullt för dem att delta i de här aktiviteterna.
- ANNA: Får jag fråga då, i skollagen och så står det ju mycket om att fritidshemmet ska bidra till förbättrade kunskaper inom språkutveckling, matematik, läs- och skriv, litteracitet. Vad är det då som skiljer den typen av lärande från det man lär sig i skolan?
- EMMA: Jag brukar alltid tänka att fritidshemmet är där man lever det man lär i skolan, att allt vi får lära oss på lektioner och i samhället och det, det får vi sen leka och leva ut i fritidshemmet. Man kopplar ju så mycket omedvetet. Det gör både vi pedagoger och det gör eleverna, men när man som pedagog går in och tittar, att observera en aktivitet till exempel och ser att jag kanske vet att de har jobbat med rymden i skolan, och se att sen hur de får in det här i leken, i samtalet och man kan se den här kopplingen. Jag tycker det är så häftigt. Och där är det så viktigt att vi pedagoger är så medvetna om lärandet som sker på fritids, men att det sker på ett annat sätt.
- ILANA: Jag håller med Emma, och därför i forskning brukar man prata om den fria tidens lärande. Alltså att lärandet sker i den här meningsfulla tillvaron som elever befinner sig i, och att undervisningen oftast skiljer sig från skolan. Den är mer informell. Men de lär sig på ett annat sätt, mer genom lek och skapande verksamhet, olika kunskaper och utveckla olika förmågor också.
- EMMA: Det har ju också varit den här debatten: Är fritids på väg att bli skola? Det är två olika saker tycker jag. Vi ska värna om den fritidspedagogiska sfären. Vi ska inte bli skola, men vi ska vara så insatta i det pedagogiska syftet med allting det vi gör. Och är vi insatta i det, då kan vi också höja vår kvalitet. Vi kan höja fritids status när vi pratar med vårdnadshavare, när vi pratar med kollegor, att fritids är en så viktig del av dagen.
- ANNA: Då kan vi kanske koppla lite till, Ilana, i den här översikten så skriver ni om att det finns två huvudsakliga förhållningssätt för att stimulera och stödja elevernas lek och lärande.

- ILANA: Ja, de centrala förhållningssätt som vi har sett i studien, precis som du säger, är att observera och agera. Vad vi menar, eller vad forskningen menar, med att observera, att oftast att läraren finns med men låter eleverna leka fritt själva tillsammans och observerar dem ifall att man känner att man behöver se att eleverna känner sig trygga, att de känner att det finns en vuxen som är runt omkring ifall att det behövs. Och när det behövs så kan man agera. Det menas att om läraren eller fritidspersonalen behöver finnas med för att stödja om någon elev exkluderas från någon lek till exempel, så kan läraren fånga situationen på en gång och hjälpa till.
- EMMA: Med det är så spännande det du säger om observera och agera. Vi brukar ha mottot hos oss: "Utan spaning, ingen aning." Att just det här, vi måste vara med och observera, och ibland träder vi in och ibland låter man ju liksom situationen få fortgå och se: Vad är det som händer här? Och likadant då när man agerar att man går in aktivt, både att man deltar i elevernas ... den egna leken eller en aktivitet som erbjuds. Men det handlar hela tiden om att pedagogerna ... Vi måste vara så insatta i uppdraget, veta vad det är vi ska göra. Men också känna en stolthet över det här uppdraget, att inte känna: Men vi har bara någon barnpassning. Utan att: Nej, jag är med eleverna. Om de är ute och har den fria leken i en skogsdunge, de bygger koja, då måste jag som pedagog aktivt i mitt eget tänkande se lärandet: Vad är det som sker här? Det kan vara gruppkonstellationen, det kan vara det här: förstå, följa regler. Vi fångar in allemansrätten. Allt det här kan vi fånga genom att bara egentligen bygga en koja. Men det handlar så mycket om pedagogen där att observera vad som händer och agera, och vara delaktig och då hela tiden fånga elevernas behov och intressen. Tänk i en vanlig koja, det kan vi säkert minnas själva från vår egen barndom hur kul man har i den kojan, men att nu då som vuxen få följa hela resan i lärandet där. Alltså allt som sker i det här kojbygget. Vi kan ju koppla hela läroplanen till det.
- ANNA: Det där fick mig att tänka på: Ilana, ni skriver en hel del om det här med barnens agens i den här översikten. Det är inte helt lätt, vad menas egentligen med att barnen har agens?
- ILANA: Ja, oftast pratar man hur mycket elever har makt över det de gör, hur mycket de kan delta eller utgå från sina egna behov och intressen för att delta, och hur mycket inflytande de har i verksamheten, hur mycket de kan påverka till exempel det som görs, om de kan föreslå förändringar som sker i fritidshem till exempel. Och det finns studier som ger bra förslag om hur man kan öka elevers agens, att ge dem mer inflytande och att öka deras motivation att delta och vara aktiva på fritids. Till exempel arbetssättet som heter photovoice, det är ett arbetssätt så att man låter eleverna ... Idag till exempel vet vi att alla elever har mobiler,

så det är ingenting man behöver ge dem till exempel kamera för att de ska gå runt och ta bilder. Utan de kan använda sina mobiler. Genom att läraren till exempel vägleder dem vad de ska ta bilder av och hur de ska jobba, så jobbar de i grupper och så går de runt både inomhus och utomhus, tar bilder av det som de tycker är roligt, tråkigt, tryggt, otryggt. Sen kommer de med de här bilderna och kan skriva något kort om det här. Genom att sen tillsammans med lärarna på fritids kan de prata om de här bilderna och hur de har tänkt sig kring det. Då blir det att man naturligt kanske föreslår förändringar och ser tillsammans med lärarna vilka förändringar som är möjliga, och vilka som kanske är svåra utifrån de resurser som finns. Då kommer eleverna kännas sig mer delaktiga, att de känner att det här kan jag påverka, och det är väldigt viktigt för eleverna också i verksamheten.

EMMA: Jag tycker det är ett häftigt exempel, för ibland tänker man att enda gången elever har möjlighet att påverka, det är under fritidsrådet eller den här förslagslådan. Nej, det finns så många andra sätt, och det du beskriver Ilana är ju jättehäftigt. Dels att då kan vi koppla det också till digitala verktyg, som också står om i läroplanen och eleverna tycker det är lite spännande där att få använda telefonen, att man gör ... Du fångar ju in så mycket ändå. Sen brukar vi också vara väldigt noggranna med att berätta för eleverna när de faktiskt har varit med och påverkat. Vi hade ett exempel, en elev med en funktionsvariation som behöver hjälpmedel för att ta sig fram på skolgården, som kom fram och sa att: "Vi behöver ju en ramp till en del på skolgården." Och det var så häftigt, för att den rampen är ju där nu, och det tog bara ett par veckor. Då pratade jag ändå med eleven och så sa jag: "Vet du om att det är du som har varit med och påverkat det här?" Och hon blev så där: "Vadå?" "Ja, men det är du." Och likadant om elever kommer på att ... Det var fritidshemmens dag igår, man ville ha ansiktsmålning. Det hade kommit upp som ett förslag på elevrådet. Och att när de satt där och fick sina ansikten målade att: Men det här var ju ni som kom på. Att ibland kanske eleverna glömmer det, att man är noga på att faktiskt berätta: "Vi gör det här, för ni tog upp detta."

ANNA: Vi ska komma tillbaka lite senare till sådana här goda exempel. Men jag skulle gärna vilja prata lite om syftet med verksamheten i fritidshem. Ni skriver en del Ilana om omsorg och utveckling och att allt är en helhet.

ILANA: Ja, det går inte att separera omsorg från utveckling och lärande på fritidshem, för att de integreras till en helhet. Lärarna finns med för att ta hand om barnen eller eleverna, och på samma sätt de behöver utveckla dem, de behöver motivera dem. De behöver ge dem verktyg för framtiden också. Det är det också som översikten tar upp. Det är livslärandet man pratar om, inte bara lärandet i

stunden. Det vi pratade om tidigare också, det här med att agera och observera, det är ett sätt också som handlar om omsorg. Så man har ett tydligt syfte, men sen har man det som sker i stunden. Så läraren behöver vara flexibel.

- INFORÖST 1: Du lyssnar på Skolforskningspodden – där undervisning och forskning möts.
- ANNA: Jag har trott att fritidshem var en ganska unikt svensk företeelse. Men det är många av de här studierna ... De allra flesta är ju inte från Sverige, även om det finns ett flertal. Och hur ser det ut? Är det samma typ av verksamhet i USA, Frankrike, England, Holland? Har de också fritidshem som vi har, och är resultat från studier som har gjorts i USA relevanta för lärare i svenskt fritidshem?
- ILANA: Ja, det skulle jag säga, att de verksamheterna faktiskt är relevanta för fritidshem. Vi kan använda den forskningen för att utveckla vår verksamhet också. Fritidshem är unikt eftersom det styrs av skollagen och har samma övergripande mål och riktlinjer som grundskolan. Det är det som skiljer sig egentligen från fritidshem och andra verksamheter. Men om man tittar på det som jag brukar kalla den här lilla kontexten, hur verksamheterna bedrivs och så där, de är väldigt mycket lika fritidshem. Det är mycket lek och mycket skapande verksamhet. Det är mycket fokus på gruppaktiviteter, det handlar inte att man ska utveckla individen bara. Sen de här verksamheterna bidrar till elevernas meningsfulla fritid och deras utveckling [av läran? 00:13:29].
- ANNA: En sak som är intressant, som du säger urskiljer svenskt fritidshem, är ju att det är inskrivet i skollagen. Och där så finns det ju med det här kompensatoriska uppdraget, är ju också då relevant för fritidshem. Emma, det är ganska knepigt det här med likvärdighet och kvalité när det inte är skolplikt i fritidshem. Hur jobbar man med det i verksamheten?
- EMMA: Ja, men vi får alltid titta på vår egen elevgrupp och vårt område. På vilket sätt kan vi kompensera där? Det kan ju vara att vi kanske märker att elever inte har varit och till exempel badat så mycket. Då kanske är någonting att vi tänker: Men på fritids, såklart att vi ska åka och bada med. Det kan vara att inte varit på så mycket museum, och då kanske vi lägger lite fokus på sådana saker. För som du säger, det är ett svårt område, det kompensatoriska. Och någonstans blir det ju att det som gäller för vår skola behöver ju inte vara för någon annan. Att vissa skolor kanske behöver mer iPads och digitala verktyg, för att eleverna inte har tillgång till det på samma sätt hemma. Medan vissa ... det kan ju vara att elever behöver lära sig cykla. Det kanske är det vi behöver jobba med på

fritids, att erbjuda sådant. Men att man ska göra det så naturligt som möjligt så att inte någon elev eller någon elevgrupp känner sig uthängd på något sätt.

ANNA: Det är ju såklart en ekonomisk fråga också vad man har för möjligheter som du säger, så man kanske behöver köpa in en massa iPads för eleverna har inte tillgång till det. Vad har man för resurser på fritidshemmet och i skolan? Men det finns ju några sådana här exempel i den här översikten på hur man kan utveckla resurser som redan finns, som inte behöver vara en så stor ekonomisk investering.

ILANA: Ja, den här översikten visar till exempel det här med hur man kan jobba i olika projekt och använda återvunnet material. Då kan man öka elevers medvetenhet om det här med hållbar utveckling. Det finns ett exempel till om man pratar det här kompensatoriska uppdraget, finns exempel hur elever kan använda sitt förstaspråk. Och det är en resurs som eleverna har, och det kan man se det som resurs också genom att eleverna får möjlighet att använda sitt språk tillsammans med undervisningsspråket. Ett annat exempel är leklådor som är en svensk studie faktiskt. Där ser man att man utgår från olika teman, och det blir att eleverna använder de här. De tar den här lådan tillsammans med andra. Till exempel är vi tre elever som leker tillsammans, och då kan de leka med den lådan precis som de vill. Och det har man sett också att eleverna utvecklar leken genom att de utgår från det materialet som finns, och samtidigt får möjlighet att leka med nya kompisar. Så det blir att man utvecklar det sociala och att man utvecklar själva leken.

EMMA: Och där vill jag flika in. Vi har mycket leklådor och har jobbat med det, och när eleverna själva sen vill skapa en leklåda ... Vi har sett på loven, det är jätteofta eleverna vill leka spa. Och då är det: Ja, men det byggs upp och de tar med nagellack och de kommer på att de ska ha massage, och det ska vara ... Och det blev att de själva sen bara: "Men kan inte vi ha en leklåda med det här?" Och sen började några andra, de skulle bygga en glasskiosk. Det blev också en sådan här på fritids, ett projekt. Och hur det här växte, hur de började skapa egna glassar i tyg och med garn som också sen blev en leklåda, och det var ju inte alls på personalens initiativ. Utan det här var helt från deras eget. Sen ibland när man kunde se att en leklåda kanske innehöll kontor, men i deras lek sen så skapade de något nytt av det, och så lär då av varandra att också fånga ett upplevelsebaserande lärande.

ANNA: Det var något annat ganska bra exempel från den här översikten, en studie där de hade jobbat lite med litteracitet. Där hade de då valt att inte bara titta på att läsa, skriva och hantera texter utan de började titta på visuell litteracitet, lek och drama. Emma, jag tror

att du drog någon parallell där.

- EMMA: Ja, och det var faktiskt ett projekt som vi ville att alla avdelningar skulle jobba med, ett språkutvecklingsprojekt. Det är så spännande, för när man bjuder in till det så tänker många: "Aha, vi ska jobba med språket. Då ska vi ha högläsning." Aa, men nu måste vi tänka steget längre, och återigen då: Vad vill eleverna? Och bland de äldre, de fångades ju direkt, det här med film. De älskar att göra filmer och de är ju duktiga på det, det här att klippa och klistra och de gör effekter. Så vid ett tillfälle så har vi gjort en julkalender precis så här som en speljulkalender, där de skapade manus och de gjorde allt och filmade och klippte. Vi hade också avdelningar som ville göra en podd. Och det var också såhär, på elevernas initiativ att de bestämde vilket tema det skulle vara, och det var så häftigt hur vi då ... Vi jobbade verkligen med språket, men inte då i högläsningens form som många direkt tänkte. Eller när vi introducerade för eleverna, många var ju såhär: Uhh! Åh gud, språk. Ska vi skriva berättelser? Men de förstår hur mycket de kan göra ändå på annat sätt. Så den här podden var jättehäftig. Det var allt från Titanic till slalomåkning till hur man bakar tårter – allt. De styrde det själva. Och just det här med drama, de älskar att dramatisera. Och de tycker det är extra kul om de får med personalen, att de ska få kanske en lite tokig roll. Men det handlar hela tiden om att ... Men våga tänka nytt! Att vi inte fastnar i det gamla, att hör vi språk så tänker vi en svenskalektion, och då tänker vi automatiskt högläsning vid mellanmålet. Men det finns på så mycket andra sätt att göra.
- ILANA: Jätteroligt att höra, för det här ser vi också tydligt i översikten hur de säger att man ska skapa de här naturliga, autentiska situationerna för att det ska vara naturligt att använda språket, att utveckla språkkunskaperna utan att man känner som du sa, att det här är en mattelektion eller det här är språklektion. Utan man erbjuder saker, man initierar och sen låter man eleverna ta vid.
- ANNA: Av forskningsöversikter, hur tror du Emma, hur kan man använda det i verksamheten? Kan man ta till sig den här typen av kunskap från forskning?
- EMMA: Det kan man absolut. Jag blev jätteglad när jag läste den, för dels fick jag kvitto hela tiden tyckte jag på det vi gör som är bra. Det var jättehäftigt. Och vi har tänkt att vi ska jobba med den på våra fritidskonferenser, alltså välja ut delar av den, att man kanske i blandade grupper att man inte bara sitter i sitt arbetslag. Men hur jobbar vi idag? Och vad kan vi hitta som vi skulle vilja utveckla ännu mer? Och sen tycker jag också den var skriven på ett relativt enkelt språk faktiskt. Det är inte att man tänker: Åh, forskningsrapport! Vad läskigt och vad svårt! Utan den passade

alla, och det är också kul att kunna ta stöd i forskning, för det gör vi så mycket i skolans värld. Nu kan vi äntligen, om man får säga så, även koppla fritids till forskning. Amen vi höjer återigen status på fritids och vår kompetens.

ILANA: Syftet, precis som Emma säger, att vi ville gärna synliggöra den undervisning som sker på fritids. Och den här översikten visar verkligen att det sker en undervisning, som vi gärna vill synliggöra, och stärka fritidshemmet. Och samtidigt också försöka se hur kanske en sådan översikt kan vara som en inspiration eller stöd för lärare. Inte bara på något sätt använda metoderna som finns mer rakt av, utan det blir nån slags i processen, i planeringen, genomförandet och utvärderingen av undervisningen att utgå från en sån översikt, att se de här metoderna som underlag för diskussioner bland lärare precis som Emma säger, att det här med kollegialt lärande är ju väldigt viktigt för att utveckla undervisningen.

ANNA: En sista grej, det är det här med fri lek.

ILANA: Fri lek, ja. Översikten tar också upp vikten av att elever ska leka fritt, för att oftast när elever leker fritt kan de på egen hand utveckla olika förmågor, det här med agens som vi pratade om tidigare och hur de ska förhålla sig till andra på fritids. Men det kan låta, till exempel att man pratar om fri lek, som det kan få lite dålig eller negativ klang, att man låter eleverna bara leka så här utan att man har något syfte och så där. Utan att man ska se fri lek som något som är viktigt för eleverna, men läraren å andra sidan behöver ha alltid i bakhuvudet ett syfte med det de gör, även om eleverna leker fritt. Man ska se till att eleverna ändå utvecklas på något sätt. Undervisningen sker tillsammans under processen. Man är flexibel i mötet med eleverna, och det är därför brukar man ofta säga att undervisningen är situationsstyrd. Man vill fånga det som sker i stunden, och det är det som är unikt i fritidshem, att man ska fånga de här tillfällena för att lärandet ska ske.

EMMA: Jag tycker det är så häftigt när du nämner både den fria leken och det situationsstyrda lärandet, för det är någonting jag brinner för. Och jag håller med om att ibland kan den fria leken tyvärr ha fått ett dåligt rykte, att man tänker att den fria leken, då har vi släppt barnen vind för våg och vi vet inte vad som sker. Men den fria leken är oerhört viktig. Det är så mycket barnen bearbetar i leken, som de lär sig själva där de skapar sitt eget spelutrymme, där de lär sig hur de är i grupp. Och som du säger där Ilana, att vi pedagoger måste vara medvetna om syftet. Vi måste kunna läroplanen så pass mycket att kunna fånga det situationsstyrda att: Aha! Vad är det som händer här? Vilka frågor kan jag ställa till eleverna i den här stunden? Och det blir ett lärande, och det är det häftiga tycker jag

med fritids också. Alltså att fritids är lek, glädje och lärande och att vi fångar det där det sker, det oplanerade tillsammans med en planerad verksamhet såklart. Och det handlar om oss pedagoger, att vi måste vara där, där det sker helt enkelt.

ANNA [00:23:35]: Fantastiska slutord för detta poddavsnitt om en meningsfull fritid.
Stort tack!

INFORÖST 6: Du har lyssnat på Skolforskningspodden, en podd där undervisning och forskning möts. Vi finns också på webben:
skolforskningsportalen.se